

УДК 316.74:37.048.4

**Г.-М. М. Саппа,
В. О. Болотова,
Н. О. Ляшенко**

ПЕРВИННА ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто поняття первинної та вторинної профорієнтації, які відображають процеси допрофесійної і професійної підготовки. Запропоновано методологічні та методичні засади інтегральної соціальної технології первинної професійної орієнтації. Виділено основні принципи соціальної технології профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю.

Ключові слова: первинна професійна орієнтація, вторинна професійна орієнтація, професійне самовизначення, соціальна технологія професійної орієнтації.

Перехід українського суспільства до ринкових відносин суттєво вплинув на соціалізацію молоді в аспекті підготовки до трудової діяльності. Держава відмовилася від принципу патерналізму щодо потреб у сфері працевлаштування, соціально-професійного самовизначення. На сьогодні в Україні не функціонує узгоджена профорієнтаційна система формування професійного самовизначення молодого покоління, освітні структури незадовільно виконують функції щодо організації профорієнтаційних заходів. Як наслідок – учнівська молодь змушена самостійно пристосовуватися до складних умов входження у світ професій. Зокрема, діти мусять на свій розсуд оцінювати власні здібності, співвідносити їх зі змістом професій. Уявлення

школярів про професії та ринок праці формуються доволі стихійно. Молодь переважно орієнтується на професії, що увійшли у масову свідомість як «сучасні», «престижні», «вигодні». Проте економіка розвивається за власними законами, запити ринку праці часто-густо не співпадають із уявленнями молоді про «бажану» професію, що призводить до так званого молодіжного структурного безробіття. Причиною цього явища, на нашу думку, з одного боку є відсутність у молоді адекватної сформованої професійної самовизначеності, а з іншого – дефіцит профорієнтаційних заходів та відповідних технологій на озброєнні інституцій, що так чи інакше мусять допомагати молоді у розв'язанні складного питання вибору професії.

Актуальна для будь-якого суспільства система «освіта – професійний вибір – виробництво» у нових українських реаліях ще не склалася. Ринкова економіка не лише створює сприятливі умови для вільних дій кожної людини, але і висуває жорсткі вимоги до індивідів. Це стосується комплексу знань та вмінь обирати свій життєвий шлях, професію, систему професійного навчання. Вирішення проблеми підготовки молоді до усвідомленого професійного вибору стає життєво необхідним.

Проблема професійної орієнтації особистості значне місце посідає в працях зарубіжних науковців. Найвідоміші концепції та підходи містяться у працях Ю. Гільбуха, Є. Гінзберга, Д. Дьюї, Т. Капlou, Д. Сьюпера, Д. Холланда. Великий досвід у галузі професійної орієнтації та професійного консультування накопичений у вітчизняній педагогіці і психології. Маються на увазі роботи, які належать А. Є. Голомштоку, Є. О. Клімову, В. В. Назімову, С. М. Чистяковій, де розкриті уявлення про виховну концепцію профорієнтації та її основні компоненти. У сучасних роботах аналогічної проблематики (А. М. Мітіна, М. С. Пряхніков) спостерігається посилення уваги до особистісних аспектів професійного самовизначення, тактики організації профорієнтаційної роботи. Опису основних методів профорієнтаційної роботи з учнями присвячені роботи М. М. Захарова, К. К. Платонова, Є. Р. Саруханова, С. І. Сотникової.

Роботи широкого кола авторів – В. А. Архіпова, О. М. Бабосова, В. І. Журавльова, Ю. А. Зубок, Д. А. Костянтинівського, Г. Б. Корабльової, В. Т. Лісовського, В. А. Оссовського, Є. М. Павлютенкова, К. К. Платонова, В. П. Потапова, М. Н. Руткевіча, Є. А. Саар, Ф. Р. Філіппова, Г. А. Чередніченко, В. І. Чупрова – розкривають місце професійного самовизначення в системі профорієнтації, проблеми професійного самовизначення, аналізують фактори, що впливають на формування професійного самовизначення, та відповідно мотиви професійного вибору. Проблема соціальної обумовленості вибору тих чи інших професій, динаміка їх престижу, професійні інтереси та наміри вивчалися Є. І. Головахою, Д. А. Костянтинівським, В. Г. Костюком, М. М. Траскуною, М. Х. Тітмою, В. М. Шубкіним.

Успішність професійного самовизначення особистості залежить від багатьох складових, у тому числі від того, наскільки цілеспрямовано здійснюється профорієнтаційна робота, та чи дає вона відповіді на питання, які постають перед молодими людьми. Якщо раніше профорієнтація розглядалася як система допомоги у професійному самовизначенні особистості, акцент робився на одноразову самовизначеність у юнацькому віці, то тепер, у сучасних соціально-економічних умовах, у суспільстві, що швидко змінюється, профорієнтація має озброїти людину комплексом знань та умінь обирати професію, опанувати професію, адаптуватися у професійній діяльності, змінювати професію. Тому актуальними є питання надання за допомогою профорієнтації людині ідеології, методології, знань щодо сучасних професій, особливостей їх отримання та особливостей роботи за професіями, перспектив попиту на них в регіоні, країні та світі, технології планування і здійснення свого професійного і кар'єрного розвитку.

Ми пропонуємо поділяти профорієнтаційну роботу з молоддю на два періоди («допрофесійний» та «професійний») і називати відповідно до них профорієнтаційну роботу «первинною» та «вторинною».

У нашій роботі ми ставимо за **мету** розглянути поняття первинної та вторинної профорієнтації та запропонувати методологічні засади інтегральної соціальної технології первинної професійної орієнтації як комплекс локальних технологій, побудований на певних виділених нами принципах.

Під первинною профорієнтацією вважаємо діяльність, що спрямована на професійне самовизначення учнівської молоді, тобто на формування в неї певного рівня знань про різні професії, їхні особливості, формування інтересу до певної професії чи групи професій із урахуванням особистістю як своїх схильностей, інтересів, так і потреб суспільства. Первинна професійна орієнтація стосується передусім знайомства дитини зі світом професії «аргіогі», тобто мається на увазі, що молода людина не має ще власного професійного досвіду, але питання щодо професійного самовизначення, вибору професії є вже актуальним для особистості.

Аналіз наукової літератури дозволяє більш глибоко диференціювати процес так званого професійного самовизначення як об'єкта профорієнтаційної роботи за віковим виміром. Оскільки діти швидко змінюються й розвиваються як особистості, слід у модель первинної профорієнтації внести розділи ступеневого характеру. Отже, необхідно поділяти в часі первинну профорієнтаційну роботу на три етапи: початковий (пропедевтичний), пізнавально-пошуковий та базовий (визначальний).

Початковий (пропедевтичний) етап передбачає ознайомлення учнів 1–4 класів (6–10 років) у процесі навчальної, позакласної та позашкільної роботи з найпоширенішими професіями, формування

ціннісних орієнтацій, виховання позитивного ставлення до різних видів трудової і професійної діяльності, інтересу до пізнання своєї особистості, здатності до взаємодії з іншими особами в процесі діяльності, а також розвиток загальнодоступних умінь і навичок.

Пізнавально-пошуковий етап охоплює дітей 5–8 класів середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів (10–14 років) і передбачає такі технологічні кроки: формування мотивації самопізнання, установки на власну активність у професійному самовизначенні та оволодінні професійною діяльністю; систематичне ознайомлення з професіями у навчально-виховному процесі; формування умінь самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення власної професійної спрямованості; консультування щодо вибору профілю подальшої освіти, форм трудової підготовки.

Базовий (визначальний) етап – 9-й або 9–11-ті класи (14–17 років), передбачає: вивчення класифікаційних ознак професії, вимог професій до людини, основних професійно важливих якостей, правил вибору професії; оволодіння методиками самопізнання, самооцінки, розвитку індивідуальних професійно важливих якостей, формування умінь співвідносити вимоги, необхідні для набуття конкретної професії з власними можливостями та кон'юктурою ринку праці; створення умов для випробування своїх здібностей у різних видах трудової діяльності; консультування відносно вибору професії та навчального закладу, проведення професійного добору для випускників загальноосвітніх навчально-виховних закладів.

Вторинна професійна орієнтація спрямована на молодь, що опановує професію у спеціалізованому навчальному закладі або на підприємстві, і передбачає набуття професійних знань, умінь, навичок та необхідну адаптацію до нового соціального статусу, професії і трудового колективу, уточнення подальших професійних планів і професійної перспективи, а також формує готовність до розвитку професійно важливих якостей та інтересів. Вторинна професійна орієнтація (професійний період) включає етапи професійного навчання та адаптаційний.

Етап професійного навчання передбачає: оволодіння професійними знаннями, умінями, навичками; адаптацію до навчального закладу й нового соціального статусу; формування професійних інтересів та готовності до продовження професійної освіти й самовдосконалення; розвиток професійно важливих якостей; уточнення подальших професійних планів і професійної перспективи.

Адаптаційний етап охоплює професійну діяльність людини: адаптацію до трудового колективу, професії і нового соціального статусу; створення умов для професійного зростання, повноцінної самореалізації сутнісних сил особистості у професійній діяльності [1].

Особливої актуальності, на наш погляд, набуває завдання технологізації профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю (допрофесійної

соціалізації), де на перше місце виходять не педагогічні і психологічні, а соціологічні аспекти профорієнтаційної діяльності. Від її успішності залежить адекватність та результативність професійної соціалізації.

Не будь-які зміни, впровадження та процеси є соціальними технологіями. Технологізація соціальної діяльності передбачає момент переходу від неупорядкованої діяльності до соціально-технологічної, тобто упорядкування в часі та просторі послідовності соціальних дій та сукупності методів, засобів і прийомів, зорієнтованих на досягнення поставлених цілей.

Соціальні технології – це алгоритмічні конструкції, що являють собою засоби вирішення практичних задач. Вони містять систему пізнавальних процедур (соціально-діагностичні заходи) і практичних дій (організаційно-управлінські заходи), що спрямовані на зміну соціальних об'єктів відповідно до заданих цілей. Вона має такі складові: соціальний об'єкт та суб'єкти впровадження технології, її ціль, траєкторія та результат діяльності, а також ресурси, соціальне середовище, нормативно-правова база діяльності.

Впровадження соціальної технології профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю має мусити будуватися на певних принципах, до яких належить:

1) системність побудови технології у часі і просторі (послідовність, безперервність, функціональність усіх елементів запропонованої технології);

2) зовнішня орієнтація – врахування соціальних запитів, економічних потреб, встановлення тісних зв'язків школи з виробництвом, з'ясування його потреб, взаємодія школи з громадськими та державними організаціями;

3) функціональна єдність – відповідність технологічних етапів і кроків цілям та завданням соціальної технології, спрямованим на перетворення об'єкта (наявність наскрізної технологічної траєкторії);

4) ступеневість – вимога планувати і здійснювати профорієнтацію учнівської молоді у три етапи відповідно до трьох вікових груп: перший етап профорієнтації – профорієнтаційна робота з молодшою віковою групою – учні 1–4-х класів (6–10 років); другий етап профорієнтації – середня вікова група – учні 5–8-х класів (10–14 років); третій етап профорієнтації – старша вікова група – учні 9–10-х класів (14–17 років);

5) науковість – пошук і застосування новітніх педагогічних, психологічних та практичних технологій, використання знань різних суспільних наук (соціології, психології, економіки, права, педагогіки);

6) гнучкість – передбачення можливої зміни орієнтирів, тактики або методики відповідно до потреб ринку праці, його флуктацій, довгострокових тенденцій.

Напрями профорієнтаційної роботи, з яких власне і складається соціальна технологія, такі: 1) професійна освіта (професійна інформація,

професійне виховання); 2) професійна діагностика; 3) професійна консультація; 4) професійний підбір та відбір; 5) професійне практичне ознайомлення [2].

Траєкторія профорієнтаційної технології – умовний вектор, що поєднує напрями профорієнтаційної роботи, практичні дії, методики, технологічні блоки та складається з трьох етапів відповідно до проміжних завдань на кожному з профорієнтаційних етапів. Методи профорієнтації у траєкторії профорієнтаційної роботи – це локальні технології діяльності суб'єктів профорієнтації, що зумовляють досягнення загальної мети або вирішення локальних завдань, пов'язаних із метою.

Отже, на **початковому, або пропедевтичному, етапі суб'єктами профорієнтаційних технологій виступають** директор школи, класний керівник, соціальний педагог, психолог, батьки, фахівці різних професій, які беруть участь у профорієнтаційній роботі. Її метою є створення базових передумов професійного самовизначення учнів: формування в них поваги до праці та ознайомлення учнів із найпоширенішими професіями. Основні *напрями роботи*: професійна освіта та професійна діагностика.

1. *Професійна освіта складається з таких заходів та методів (локальних технологій):*

- бесіди для ознайомлення школярів зі світом професій, особливостями праці: «Захоплюючий світ професій», «Праця на відкритому повітрі», «Праця в незвичайних умовах» та ін.;
- ігри: «Пантоміма», «Знавець професій», «Перукар», «Пришлий гудзик», «Кухарі», «Подорож по «океану» незнайомих професій», «Будівники»; психогімнастика «Як до нас приходять хліб»; вправи: «Гідності», «Один день із життя»;
- твори-роздуми на теми: «Ким я мрію бути, коли виросту?», «Найважливіші професії»;
- зустрічі з представниками різних професій;
- профорієнтаційні уроки – курс «Я і професія»;
- демонстрація навчальних фільмів та відеофільмів;
- вікторина «Що? Де? Коли?» (на тему змісту праці та професій);
- конкурси: на найкращий малюнок про працю, найкращі вірші про працю;
- костюмовані карнавали професій.

2. *Професійна діагностика складається з наступних заходів та методів (локальних технологій):*

- створення та ведення індивідуальної картки учня;
- бесіди-інтерв'ю;
- тестування за допомогою опитувальників професійної мотивації та професійних здібностей.

На другому, **пізнавально-пошуковому етапі суб'єктами профорієнтаційних технологій** виступають також директор школи, класний

керівник, соціальний педагог, психолог, вчителі-предметники, батьки, фахівці різних професій, які беруть участь у профорієнтаційній роботі. До них мають приєднатися спеціалісти центру зайнятості та медичний працівник. *Метою* профорієнтаційної роботи на цьому етапі є систематичне ознайомлення учнів зі світом професій, їх змістом, вивчення та уточнення професійних намірів, інтересів, схильностей і здібностей учнів. *Напрями роботи:* професійна освіта, професійна діагностика, професійна консультація та професійний підбір та відбір.

1. *Професійна освіта складається з таких заходів та методів (локальних технологій):*

- профорієнтаційні уроки – курс «Людина – праця – професія»;
- бесіди з метою ознайомлення школярів зі світом професій, особливостями праці: «Основи класифікації професій», «Типи професій», «Що треба знати, обираючи професію?», «Професія та твій психофізичний стан» та ін.;
- демонстрація навчальних фільмів та відеофільмів;
- використання інформаційно-пошукових систем (ІПС), що оптимізують пошук професій, навчальних закладів, робочих місць;
- екскурсії на підприємства, у тому числі на підприємства, де працюють батьки;
- зустрічі з представниками різних професій;
- зустрічі з фахівцями профорієнтаційного відділу центру зайнятості населення;
- вікторина «Знавець професій»;
- диспути на теми: «Фахівці своєї справи», «Хто хоче – той доб'ється»;
- організація самостійної роботи учнів із професіографічними матеріалами, професіограмами, профкартами, психограмами;
- твір-роздум на тему «Моя майбутня професія», реферат «Що я знаю про професію?»;
- Ділові ігри, тренінгові заняття: «Моделюємо життя», «Кращий мотив», «Пантоміма», «Вгадай предмет», «Знавець професій», «Асоціація», «Найзеленіша професія», «Острів»; вправи: «Професіограма», «Найбільше підходить», «Професії майбутнього», «Подарунок».

2. *Професійна діагностика складається з таких заходів та методів (локальних технологій):*

- бесіди-інтерв'ю;
- робота з індивідуальною картою учня та її аналіз;
- тестування (опитувальники професійної мотивації, опитувальники професійних здібностей, тест на виявлення темпераменту, тест на виявлення вольових якостей, ПДО – професійно-діагностичний опитувальник, «Карта інтересів», «Квадрат інтересів», «Багатофакторний опитувальник професійних схильностей»).

3. Професійна консультація складається з таких заходів та методів (локальних технологій):

- надання відомостей учням про характер й особливості роботи з обраної (або досліджуваної ними) професії;
- підготовка індивідуальних рекомендацій із корекції професійно-важливих якостей особистості для оволодіння нею професією.

4. Професійний підбір та відбір складається з таких заходів та методів (локальних технологій):

- тестування за допомогою проєктивних особистісних тестів;
- дослідження за психофізіологічними методиками.

На третьому, **базовому, або визначальному, етапі** суб'єкти профорієнтаційної технології залишаються ті ж самі, що й на другому. До них приєднуються представники навчальних закладів, яким доручено проводити профорієнтаційну роботу з майбутніми абітурієнтами. Її метою є узагальнення знань про професії і спеціальності, розвиток інтересів, схильностей та здібностей учнів з урахуванням індивідуальних особливостей кожного з них, забезпечення підготовки і можливості участі їх у практичній діяльності. *Напрями роботи:* професійна освіта, професійна діагностика, професійна консультація, професійний підбір та відбір та професійне практичне ознайомлення.

1. Професійна освіта складається з таких заходів та методів (локальних технологій):

- профорієнтаційні уроки – курси «Основи виробництва», «Технологія професійного успіху»;
- бесіди: «Сучасний ринок праці», «Моя кар'єра», «Певні здібності як умова вибору професії», «Правила прийому в навчальні заклади», «Умови працевлаштування», «Мій досвід практичної роботи», «Професійні плани» та ін;
- демонстрація навчальних фільмів та відеофільмів;
- використання ІПС для оптимізації пошуку професій, навчальних закладів, робочих місць;
- екскурсії на підприємства, у тому числі на підприємства, де працюють батьки («Професії наших батьків»);
- екскурсії у навчальні заклади та відвідування заходів «День відкритих дверей»;
- проведення «Ярмарок професій»;
- зустрічі з представниками різних професій;
- зустрічі з фахівцями профорієнтаційного відділу центру зайнятості населення;
- зустрічі зі студентами різних навчальних закладів;
- вікторина «Знавець ринку праці регіону»;
- диспути на теми: «Ціна спеціаліста і посади», «Заробіток у вільний час», «Самовиховання професійно важливих якостей»;
- організація самостійної роботи учнів з професіографічними матеріалами, професіограмами, профкартами, психограмами;

– твори-роздуми на теми: «Коли мені виповниться тридцять років», «Здоров'я та твоя майбутня професія», «Ким стати сьогоднішнім випускником»; реферати: «Класифікація професій», «Історія професії юриста»;

– ділові ігри, тренінгові заняття: «Вгадай професію», «Найкраща спеціальність», «Подорож у світ професій», «На прийомі у роботодавця», «Шукаю роботу», «Біржа праці», «План професійної кар'єри».

2. Професійна діагностика складається з таких заходів та методів (локальних технологій):

- бесіди-інтерв'ю, анкетування;
- робота з індивідуальною картою учня та її аналіз;
- тестування (опитувальники професійної мотивації, опитувальники професійних здібностей, тест на виявлення темпераменту, тест на виявлення вольових якостей, ПДО, «Карта інтересів», «Квадрат інтересів», «Опитувальник професійної готовності», «Багатофакторний опитувальник професійних схильностей», «Методика вивчення комунікативних та організаторських здібностей (КОЗ-1)» «Методика самооцінки Дембо-Рубінштейна», «Методика визначення ясності Я-концепції (SCC)», «Тест ОДАНІ-2»).

3. Професійна консультація складається з таких заходів та методів (локальних технологій):

- надання відомостей учням про характер й особливості роботи з обраної (або досліджуваної ними) професії;
- підготовка індивідуальних рекомендацій із корекції професійно важливих якостей особистості для оволодіння нею професією.

4. Професійний підбір та відбір складається з таких заходів та методів (локальних технологій):

- тестування за допомогою проєктивних особистісних тестів;
- дослідження за психофізіологічними методиками.

5. Професійне практичне ознайомлення складається з таких заходів та методів (локальних технологій):

- участь у майстер-класах, семінарах, ділових іграх тощо;
- заняття в шкільних майстернях;
- організація праці на виробництві (практична робота учнів на підприємстві).

Таким чином, наведена вище профорієнтаційна технологія має застосовуватися до дітей у віці від 6 років. Вона буде сприяти більш ефективному розвитку особистості та її підготовці до професійної діяльності.

Список використаних джерел: 1. Саппа Г.-М. М. Етапи профорієнтаційної роботи з молоддю / Г.-М. М. Саппа // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я : тези доп. XIX Міжнар. практ. конф. (1–3 черв. 2011 р., Харків) / за ред. проф. Товажнянського Л. Л. – Харків : НТУ «ХП», 2011. – Ч. III. – С. 276. 2. Саппа А.-М. Н. Профориентация как социальная технология: работа со школьниками / А.-М. Н. Саппа // Молодь в умовах нової

соціальної перспективи : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 24–25 трав. 2010 р.). – Житомир, 2010. – С. 54–59.

Надійшла до редколегії 16.10.2014

Сапа А.-М. М., Болотова В. А., Ляшенко Н. А. Первичная профессиональная ориентация молодежи: социально-технологический аспект

Рассмотрены понятия первичной и вторичной профориентации, которые отображают процессы допрофессиональной и профессиональной подготовки. Предложены методологические и методические основы интегральной социальной технологии первичной профессиональной ориентации. Выделены основные принципы социальной технологии профориентационной работы с учащейся молодёжью.

Ключевые слова: первичная профессиональная ориентация, вторичная профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, социальная технология профессиональной ориентации.

Sappa G.-M. M., Bolotova V. O., Lyashenko N. O. Primary vocational guidance of youth: social and technological aspect

The notions of primary and secondary vocational guidance, which reflect the processes of pre-professional and professional training, are studied in the article.

The authors have offered methodological and methodical bases of integrated social technology of primary vocational guidance, which has a systematic and comprehensive nature and is applied to children from the age of 6 years, carried out in stages that contributes to more efficient personality development and its preparation for professional work. The trajectory of the vocational guidance technology is a conventional vector uniting directions of the vocational guidance, practical actions, methods, process units and consists of three stages according to the intermediate tasks on each of vocational guidance stages. The first stage (primary or propaedeutic) is aimed at the work with pupils of 1–4 grades, the second stage (cognitive and search) – pupils of 5–8 grades and the third stage (basic or defining) – pupils of 9 grade or 9–11 grades, which coincide with the stages of individual's professional self-determination. Directions of vocational guidance activity, which are actually the elements of social technology, are the following: 1) vocational education (professional information, professional education); 2) professional diagnostics; 3) professional advice; 4) professional recruitment and selection; 5) professional practical acquaintance. Methods of vocational guidance in the trajectory of vocational guidance activity are local technologies of the subjects of vocational guidance activity that contribute to achieving the overall goal or solve local tasks associated with the objective.

The basic principles of social technology within vocational guidance activity with students are singled out.

Keywords: primary vocational guidance, secondary vocational guidance, professional self-determination, social technology of vocational guidance.

